

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παλαιοσλαβική Γλώσσα

Ενότητα 3: Τα δυο σλαβικά αλφάβητα – Η κυρίλιτσα και η γ(κ)λαγ(κ)όλιτσα

Αλεξάνδρα Ιωαννίδου

Τμήμα Σλαβικών Σπουδών

Α3. ΤΑ ΔΥΟ ΣΛΑΒΙΚΑ ΑΛΦΑΒΗΤΑ – Η ΚΥΡΙΛΛΙΤΣΑ ΚΑΙ Η ΓΛΑΓΟΛΙΤΣΑ

Σε ό,τι αφορά τα πρώτα σλαβικά αλφάβητα, την γλαγόλιτσα⁶ και την κυρίλλιτσα, οι απόψεις δίσταντο για καιρό. Ποιο απ' τα δυο αλφάβητα δημιουργήθηκε πρώτο; Μήπως πριν απ' τη δημιουργία τους υπήρχε και κάποια άλλη σλαβική γραφή; Ένας απ' τους μεγαλύτερους σλαβολόγους, ο Τσέχος I. Dobronský, υποστήριζε ότι η κυρίλλιτσα είναι αρχαιότερη της γλαγόλιτσας και ότι αυτή ήταν η γραφή που επινόησαν ο Κωνσταντίνος και ο Μεθόδιος στα μέσα του 9^{ου} αιώνα. Κατά τη γνώμη του, η γλαγόλιτσα επινοήθηκε πολύ αργότερα, τον 13^ο ή και 14^ο αιώνα, για να διαφυλαχθούν απ' την καταστροφή της ρωμαϊκής εκκλησίας τα σημαντικότερα παλαιοσλαβικά κείμενα. Αυτή όμως η άποψη (που υποστηριζόταν κυρίως απ' το ότι μέχρι τότε ήταν γνωστά μόνο με μεταγενέστερα κείμενα σε γλαγόλιτσα) αναθεωρήθηκε αργότερα απ' τη σλαβολογία. Αυτό έγινε μετά την ανακάλυψη του χειρογράφου Glagolita Clozianus και την χρονολόγησή του απ' τον J. Koritar (1780-1844) τον 11^ο αιώνα. Ο ίδιος ο J. Koritar υποστήριξε τότε ότι η γλαγόλιτσα προηγήθηκε της κυρίλλιτσας - θέση που υποστήριζαν και άλλοι σλαβολόγοι και η οποία με τον εντοπισμό περαιτέρω γλαγολιτικών μνημείων, επιβεβαιώθηκε τελικά. Στη σλαβολογία υπάρχει μια υπόθεση ότι η γλαγόλιτσα την εποχή που δημιουργήθηκε ονομαζόταν κυρίλλιτσα. Ο λόγος είναι ότι σε μια *κυριλλική* αντιγραφή του βιβλίου των προφητών η οποία χρονολογείται το έτος 1047 από έναν παπά στο Νόβγκοροντ υπάρχει μια σημείωση του αντιγραφέα που λέει τα εξής: «Τιμή σε σένα ουράνιε Βασιλέα που μου επέτρεψες να γράψω αυτό το βιβλίο απ' τα κυριλλικά...».

⁶ Η ονομασία αυτή προέρχεται απ' τον χαρακτηρισμό του αλφαβήτου σε λατινικά κείμενα απ' την Κροατία του 16^{ου} αιώνα, όπου γίνεται λόγος για την *scriptura glagolitica*. Η γλαγόλιτσα είναι γνωστή σε δυο μορφές: μια στρογγυλή, την αρχαιότερη, που επέζησε στη δυτική Βουλγαρία και μια τετραγωνισμένη μορφή, που δημιουργήθηκε στην Κροατία τον 12^ο περίπου αιώνα.

Στο γλαγολιτικό αλφάβητο είναι γραμμένα τα αρχαιότερα κείμενα που έχουμε βρει.⁷ Στα πρώτα γλαγολιτικά κείμενα συναντώνται εν μέρει και τα αρχαιότερα σλαβικά λεξιλογικά στοιχεία, όπως π.χ. μη μεταφρασμένες ακόμα στα σλαβικά ελληνικές λέξεις.

Αντίθετα με τη γλαγόλιτσα, για την έμπνευση της οποίας οι πηγές δεν συμφωνούν, οι κυρίλιτσα έχει σαφείς επιρροές απ' την αρχαία ελληνική γραφή. Μόνο τα γράμματα που αποδίδουν σλαβικούς ήχους έχουν επινοηθεί εξ αρχής. Έχει παρατηρηθεί, ότι τα γράμματα που παριστάνουν καθαρά σλαβικούς ήχους μοιάζουν τόσο στην γλαγόλιτσα όσο και στην κυρίλιτσα. Και στα δυο σλαβικά αλφάβητα, το [o] και το [i] εκφράζονται με παραπάνω από ένα γράμμα το καθένα. Το [u] γραφόταν με δίφθογγο. Επίσης σχεδόν ταυτόσημη στα δυο αλφάβητα είναι η σειρά των γραμμάτων, καθώς και οι ονομασίες των γραμμάτων. Από τα 43 συνολικά γράμματα της κυρίλιτσας, τα 24 εκπορεύονται απ' το ελληνικό αλφάβητο, ενώ τα 19 έχουν επινοηθεί εκ νέου. Τη σχέση της κυρίλιτσας με το ελληνικό αλφάβητο αποδεικνύει επίσης το γεγονός, ότι ως αριθμητικά στοιχεία λειτουργούσαν μόνο αυτά που είχαν αντιστοιχία στην ελληνική γραφή. (Αντίθετα στη γλαγόλιτσα, συμβόλιζαν αριθμούς και γράμματα τα οποία δεν φαίνεται να έχουν καμία σχέση με την ελληνική γραφή.) Όποτε κάποιο γράμμα της κυρίλιτσας σηματοδοτούσε αριθμό, από πάνω του γραφόταν ένα ειδικό σημείο το:

•

Η αντιστοιχία των γλαγολιτικών σε σχέση με τα κυρίλλικά γράμματα και τους αριθμούς είναι η ακόλουθη:

⁷ Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι η τεχνολογία μας επέτρεψε να διαβάσουμε τα σβησμένα γλαγολιτικά κείμενα σλαβικών παλίμψηστων, όπως π.χ. του Ευαγγελίου της Μπογιάννα, το κυρίλλικό κείμενο του οποίου γράφτηκε πάνω απ' το σβησμένο γλαγολιτικό κείμενο τον 13ο αιώνα.

Κυριλλικά γράμματα	Γλαγολιτικά γράμματα	Αριθμητική αντιστοιχία	Σλαβικά ονόματα γραμμάτων	Μεταγραφή στα λατινικά	Προφορά
а	Ⲁ	1	аз	a	a
б	Ⲃ	2	буки	b	b
в	Ⲅ	3	веди	v	v
г	Ⲇ	4	глагол	g	g
д	Ⲉ	5	добро	d	d
ε ιε	Ⲋ	6	есть	e	e
ж	Ⲍ	7	живете	ž	zh (ζ παχύ)
з	Ⲏ	8	зело	z	z
ѕ	Ⲑ	9	земля	dz	z
і	Ⲓ	10	ижеи	i	i
и	Ⲕ	20	иже	i	i
ћ	Ⲗ	30	гервь	γ	dj
к	Ⲙ	40	како	k	k
л	Ⲏ	50	люди	l	l

μ	Ⲙ	60	мысле	m	m
η	Ⲡ	70	наш	n	n
ο	Ⲓ	80	он	o	o
π	Ⲣ	90	покой	p	p
ρ	Ⲕ	100	рцы	r	r
ς	Ⲗ	200	слово	s	s
τ	Ⲙ	300	тврдо	t	t
υγ	Ⲟ	400	ук	u	u
φ	Ⲙ	500	ферт	f	f
χ	Ⲕ	600	хер	x	h
ψ	Ⲟ	700	пси	ψ	ps
ω	Ⲟ	800	омега	ω	o
ς	Ⲟ	900	цы	c	c
ч	Ⲟ		червь	č	ch (τα παχύ)
ш	Ⲟ		ша	š	sh (σ παχύ)
ψ	Ⲟ		шта	št	sht (στ παχύ)

Ѫ	Ѩ		ерь	Ь	?
ѫ	ѩ		еры	У	У
Ѭ	Ѫ		яТЬ	Ъ	ä, jä, ja?
Ю	Ѯ		у (γιοτακισμένο)	ju	ju
Ѯ	Ѫ		а (γιοτακισμένο)	ja	ja
ѯ	Ѳ		юс (μεγάλο)	ɟ	o ⁿ
Ѱ	Ѳ		юс (μεγάλο, γιοτακισμένο)	jɟ	jo ⁿ
ѱ	Ѳ		юс (μικρό)	ɛ	e ⁿ
Ѳ	-		юс (μικρό, γιοτακισμένο)	jɛ	je ⁿ
ѳ			кси	χ	χ
Ѵ			фита	θ	th (θ)

Το γλαγολιτικό αλφάβητο επέζησε μια χιλιετία περίπου, απ' τον 9ο αιώνα έως τις αρχές του 20ού. Η βασική αλλαγή, την οποία υπέστη το γλαγολιτικό αλφάβητο ήταν το πέρασμά του απ' τη στρογγυλή στην τετραγωνισμένη μορφή των γραμμάτων του: Η στρογγυλή γλαγόλιτσα ήταν η

παλιότερη μορφή αλφαβήτου, η τετραγωνισμένη μορφή της γλαγόλιτσας δημιουργήθηκε αργότερα, στην Κροατία, όπου και διατηρήθηκε περισσότερα χρόνια απ' όλες τις αλφαβήτους, μια και κείμενα σε τετραγωνισμένη γλαγόλιτσα έχουμε μέχρι και τον εικοστό αιώνα. Από την αντικατάσταση της γλαγόλιτσας απ' την κυρίλιτσα και μετά το σχίσμα των εκκλησιών 1054, η γλαγόλιτσα χρησιμοποιούνταν κυρίως στους κόλπους της δυτικής εκκλησίας.

Τα γράμματα της κυρίλιτσας αντιστοιχούσαν σε αριθμούς – όπως και τα ελληνικά γράμματα. Όταν τα γράμματα είχαν σημασία αριθμού, στα κυριλλικά χειρόγραφα έβαζαν από πάνω ένα σημείο σαν περισπωμένη, το \sim , ενώ περίκλειαν το γράμμα ή τα γράμματα από δυο τελείες στη μέση περίπου του ύψους τους.

Οι αντιστοιχίες γραμμάτων-αριθμών ήταν φαίνονται καθαρά στον πίνακα με τα δυο αλφάβητα.

Οι αριθμοί από το 11 έως το 19, από το 21 έως το 29, από το 31 έως το 29 κλπ. στα σλαβικά αλφάβητα γράφονταν με τον συνδυασμό της μονάδας ακολουθούμενης απ' τον αριθμό που συμβόλιζε την εκάστοτε δεκάδα. Για παράδειγμα, ο αριθμός 11 γραφόταν: $\tilde{\text{д}}\tilde{\text{и}}$, ο αριθμός 13: $\tilde{\text{г}}\tilde{\text{и}}$, ο αριθμός 24: $\tilde{\text{д}}\tilde{\text{к}}$, ο αριθμός 36: $\tilde{\text{ж}}\tilde{\text{л}}$ κλπ.

Στα σλαβικά χειρόγραφα συναντάμε πολλά διακριτικά σημεία: Συχνά, ως κατάλοιπα της ελληνικής γραφής και χωρίς κάποιο συγκεκριμένο σκοπό, οι αντιγραφείς και μεταφραστές των κειμένων έβαζαν δασεία και ψιλή. Για παράδειγμα διαβάζουμε: $\text{рече 'иѿъ, и' добре' ебое'}$ κλπ.

Ωστόσο, τα σημεία ' και \sim σήμαιναν μαλακότητα των συμφώνων: $\text{иѿ корабѣхъ, паде на землѣи}$.

Η μαλακότητα, βέβαια, των συμφώνων σημειωνόταν και με τα λεγόμενα γιοτακισμένα γράμματα, τα ѿа, ѿѿ, ѿе, ѿа (βλ. πίνακα γραμμάτων).

Σε μερικές περιπτώσεις, στη θέση των λεγόμενων «γιερ», στη θέση δηλαδή του ь και του ѿ , βλέπουμε στα χειρόγραφα απόστροφο: пѣтица, кѣто .

Επίσης, πάντα σε μίμηση των ελληνικών χειρογράφων, σε πολλά κείμενα συναντούμε συμπτώξεις λέξεων, πάνω απ' τις οποίες έβαζαν ένα σημείο σαν περισπωμένη. Για παράδειγμα: Ѡкѣ - члoвекѣ, ѣнѣ - єѣнѣ, гѣ - гоцподѣ.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Αλεξάνδρα Ιωαννίδου, 2015.
Αλεξάνδρα Ιωαννίδου. «Παλαιοσλαβική Γλώσσα. Ενότητα 3: Τα δυο σλαβικά αλφάβητα – Η κυρίλιτσα και η γ(κ)λαγ(κ)όλιτσα». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/SLAVSTUD101/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

